

УДК 371. 134

СУТНІСТЬ, ЗМІСТ І ЗАВДАННЯ ДУХОВНО-МОРАЛЬНОГО ВИХОВАННЯ ОСОБИСТОСТІ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ

Сергій Віцько

кандидат педагогічних наук, доцент, завідувач кафедри методики викладання спортивно-педагогічних дисциплін ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет»

м. Слов'янськ Донецької області, Україна

ORCID ID 0000-0002-7089-5482

dbwmrj@gmail.com

Андрій Макаренко

кандидат педагогічних наук, доцент

кафедри медико-біологічних основ, охорони життя та цивільного захисту

ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет»

м. Слов'янськ Донецької області, Україна

Анотація. Статтю присвячено висвітленню ролі вищої школи становленні особистості майбутнього вчителя, зокрема розкрито сутність, зміст і завдання духовно-морального виховання. Схарактеризовано антропоцентричний, теоцентричний, соціоцентричний підходи щодо трактування сутності морального виховання. Виокремлено групи цінностей, на утвердження яких має бути вмотивована молодь: морально-етичні, соціально-правові й особистісно зорієнтовані. Запропоновано ефективні шляхи духовно-морального виховання, поміж яких: опора на національні здобутки; організація системної діяльності педагогів-викладачів, спрямованої на залучення майбутніх учителів до духовної скарбниці, на розвиток ціннісних орієнтацій, духовно-моральних якостей студентів та їх творчого потенціалу; залучення до процесу духовно-морального виховання засобів різних видів мистецтва.

Ключові слова: вища освіта; майбутні вчителі; духовні цінності; духовно-моральне виховання.

Постановка проблеми. Моральне виховання на сучасному етапі розвитку педагогічної науки тісно пов'язане з формуванням і розвитком духовності. Основою духовно-морального виховання науковці вважають залучення особистості до найвищих загальнолюдських цінностей: милосердя, правди, справедливості, готовності поступитися власними інтересами заради інтересів інших, бажання робити добро людям і намагатися триматися подалі від зла. Міра сформованості даних рис особистості говорить про рівень її духовності й моральності.

Наразі українська держава переживає кризу, що охопила майже всі сфери життя людини – від економіки до культури. Духовна криза в наші дні виявляється у відчутті людьми безглуздістю життя; у знеціненні людських законів; у повсякденному порушенні норм поведінки; у втраті людських

цінностей. Погіршення моральних взаємовідносин між людьми проявляється в поведінці дорослих та молоді. Відтак нагальною вимогою часу є повернення до вічних цінностей людства, переосмислення ідеалів, які мають закладати фундамент духовності як початкового напрямку подальшого розвитку людської цивілізації. Розвиток духовних якостей особистості має стати основним завданням існування людства та остаточною метою функціонування системи освіти й виховання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням формування та діагностики моральних цінностей особистості, розвитку духовності молоді присвячені численні дослідження: М. Байрамова, І. Бех, Г. Ващенко, Т. Дем'янюк, С. Ожегов, В. Шадриков, Ю. Шевченко та ін. У полі зору сучасних науковців: проблеми формування етичної культури, моральної саморегуляції, моральних якостей майбутніх учителів у процесі професійної підготовки (О. Дубасенюк, Г. Ксензова, Л. Олексюк, Л. Хоружа); виховання морально-духовних цінностей молоді (Г. Бондаренко, О. Олексюк, О. Хорошайло); моральне виховання в українських навчальних закладах (О. Матвієнко, М. Стельмахович); формування морально-етичного ідеалу особистості (О. Вишневський, С. Карпенчук) тощо. Отже, вітчизняна педагогічна наука має чималий досвід у розв'язанні складних питань морально-етичного виховання й формування духовності молоді.

Мета дослідження полягає у висвітленні сутності, змісту і завдань духовно-морального виховання особистості майбутнього вчителя.

Результати дослідження. Духовний розвиток особистості є одним із основних завдань, які поставило українське суспільство перед сучасною школою. Так, у «Національній доктрині розвитку освіти» зазначено, що освіта «... відтворює і нарощує ...духовний потенціал суспільства», мета державної політики щодо розвитку освіти полягає, зокрема, у створенні умов для «...виховання покоління людей, здатних...оберігати й примножувати цінності національної культури...». Крім того, одним з пріоритетних напрямів державної політики в галузі освіти є формування національних і загальнолюдських цінностей, що має забезпечувати збагачення духовності і культури народу (Національна доктрина, 2002).

«Національною стратегією розвитку освіти в Україні на період до 2021 року» наголошено на поверненні до головного принципу педагогіки – пріоритету цінностей духовно-морального виховання над матеріально-економічними. Тому виховання у цьому документі тлумачиться як передання наступним поколінням традиційної духовної ієрархії цінностей, завдяки яким засвоюються найкращі досягнення вітчизняної культури (Національна стратегія, 2013).

Низка державних документів останніх років затверджує орієнтацію освіти на духовно-моральний розвиток особистості. У Законі України «Про освіту» мету освіти визначено як «всебічний розвиток людини як особистості та найвищої цінності суспільства, її талантів, інтелектуальних, творчих і фізичних здібностей, формування цінностей і необхідних для успішної самореалізації компетентностей, виховання відповідальних громадян, які здатні до свідомого суспільного вибору та спрямування своєї діяльності на користь іншим людям і суспільству, збагачення на цій основі інтелектуального, економічного, творчого, культурного потенціалу Українського народу, підвищення освітнього рівня громадян задля забезпечення сталого розвитку України та її європейського вибору» (Про освіту, 2020).

У Статті 15 Закону України «Про повну загальну середню освіту» відзначено, що «виховний процес є невід’ємною складовою освітнього процесу у закладах освіти і має ґрунтуватися на загальнолюдських цінностях, культурних цінностях Українського народу, цінностях громадянського (вільного демократичного) суспільства, принципах верховенства права, дотримання прав і свобод людини і громадянина» (Про повну загальну середню освіту, 2020)

Багато уваги духовно-моральному розвитку особистості приділено також в Концепції Нової української школи, адже реформування різних сфер життя країни потребує особистості з високою духовністю, моральністю та визнанням етичних цінностей як регуляторів поведінки. Компетентнісний підхід, як ключовий чинник реформування вітчизняної освіти, передбачає не лише необхідність набуття потрібних для реалізації у професійному житті знань, умінь та навичок, а забезпечує формування цінностей як фундаменту освіти (Нова українська школа, 2017).

Для розуміння сутності, змісту і завдань духовно-морального виховання, важливо розглянути тлумачення цього поняття у психолого-педагогічній науці та основні науково-методологічні підходи до його організації.

Мораль як одна з форм суспільної свідомості є системою уявлень, поглядів, ціннісних орієнтацій, норм, що регулюють діяльність людей. На думку І. Беха, мораль є формою суспільної свідомості відносно двох сфер – світу людей і світу речей; може виступати і як суб’єкт-суб’єктне, і як суб’єкт-об’єктне ставлення (Бех, 2006). Поняття моральності є категорією етики, як сутність моралі, воно визначає характер життєвої позиції людини і результати її діяльності.

Моральна вихованість, як справедливо вказує Л. Москальова (2011), є внутрішнім прийняттям моральних ідеалів, норм, принципів, поглядів на добро і

зло, на сенс життя, систему відносин особистісного і суспільного. Тож моральне виховання стає ланкою, що пов'язує моральність та моральну вихованість.

Широковживаним наразі є термін «моральне виховання», яке в зарубіжній науці розуміється як «моральний розвиток» (*moral development*) або «моральна освіта» (*moral education*). В українській педагогіці (О. Вишневський, В. Білоусова та ін.) існує декілька підходів щодо трактування сутності морального виховання:

- *антропоцентричний* підхід, який ґрунтується на системі вартостей віри в Людину; базовими цінностями духовно-морального виховання згідно до цього підходу є самореалізація, автономність, користь, щирість, індивідуальність. Представники цього підходу відстоюють думку щодо абсолютної цінності особистості. Виправдовуючи природні риси характеру людини, вони надають священне забарвлення її бажанням, почуттям, прагненням. Провідним стає є принцип гуманізму, ідея якого виникла на основі язичницьких поглядів давніх народів, містицизму та окультизму і здобула велике значення в європейському менталітеті епохи Відродження, а згодом – у педагогічних і філософських системах персоналістичного, екзистенціального й теософського змісту. Позитивними аспектами антропоцентричного підходу виступає любов до особистості, увага і турбота про неї, ставлення до людини як до найвищої суспільної цінності; негативним аспектом, його крайнім вираженням є ствердження егоїзму, гедонізму, прагматизму, цинізму, індивідуалізму, всюдозволеності;

- *теоцентричний*, що характеризується вірою в існування Вищого Абсолюта, який втілює ідеал Добра (Вишневський, 1997); цей підхід спирається на релігійні виховні традиції, його основними цінностями є християнське милосердя, довіра, терпимість, мужність, скромність; Представники теоцентричного підходу розуміли людину як об'єкт вищої Божественної любові, особистість вимагала права на індивідуальність, і при цьому її виховання повинно спиратися на любов і поважне ставлення до інших. У цьому випадку моральне виховання особистості обумовлювало створення соціокультурного ідеалу, що має такі моральні якості, як милосердя, терпимість, цнотливість, лагідність, смиренність тощо (Жизнь во Христе, 2004). Позитивним аспектом у моральному вихованні прихильників теоцентричного підходу виступає утвердження природної схильності особистості до добра, готовність відстоювати добро в собі і в навколишньому житті, зорієнтованість на засвоєння людиною абсолютних вічних норм співжиття, які мають загальнолюдський характер;

- сутність *соціоцентричного* підходу полягає в тому, що він спирається на «замовлення вождів», на потреби ідеології, та визначається суспільними

умовами, нормами і принципами, що формуються або є прийнятими в даному суспільстві, тож найвищою цінністю виступає людство в цілому. Вчені, які вивчали й залучали до духовно-морального виховання соціоцентричний підхід, вимагали від особистості служіння колективу, повного підпорядкування вимогам моральних норм навколишнього суспільства, де вища цінність – соціум. Позитивним аспектом даної тенденції є колективізм, який об'єднує групи людей для досягнення високої мети морального виховання – ідеальних вихованців як носіїв певних цінностей, а негативним – корпоративізм, за якого сенс життя зв'язується зі спільністю поглядів та приватних інтересів обмеженої групи людей, а моральне виховання підміняється ідеологією (Вишневський, 1997; Білоусова, 1997; Москальова, 2003).

За нинішніх умов розвитку суспільства духовно-моральне виховання майбутніх учителів повинно включати позитивні аспекти кожного підходу: при загальній десакралізації людського життя, коли втрачено сутнісний зміст поняття «цінність людини», а свобода особистості розглядається як вседозволеність, ми маємо повернутися до християнської етики, щоб відновити у своїх правах повагу, любов, цінність іншої людини; залучення соціоцентричного підходу дозволить активізувати співробітництво, а не авторитарне придушення і відчуження людини; опора на принципи антропоцентричного підходу має сприяти поважному ставленню до внутрішнього світу вихованців.

Ґрунтуючись на розумінні духовно-морального виховання як цілеспрямованого та чітко організованого виховного процесу, який сприяє духовно-моральному становленню особистості та веде до опанування і прийняття дітьми ієрархії загальнолюдських духовних цінностей (Дем'янюк, Бех та ін., 2007), сучасними науковцями виокремлено певні напрями цього процесу. Серед ефективних шляхів духовно-морального виховання:

1. *Опора на національні здобутки.* Перспективи формування духовно-моральних цінностей молоді в опорі на національні надбання, традиції свого народу бачив М. Стельмахович (1997), який підкреслював, що система освіти повинна виховувати високоморальну особистість на засадах національних надбань: «Мудрість нашого народу йде від діда-прадіда, вітця-матері, родини, рідної оселі й материнської мови, землі-годувальниці, від ясного неба і світлого сонця, матінки-природи, від доброго серця й щирої душі, глибоких людських почуттів і переживань, кришталевої чесності й людяності, світлої духовності, сердечної любові до дітей, духу Матері-України» (Стельмахович, 1997, с. 170).

Наразі розроблено Концепцію національно-патріотичного виховання дітей та молоді (2015), у якій йдеться про відновлення історичної пам'яті про тривалі

державницькі традиції України, ознайомлення з історією героїчної боротьби українського народу за державну незалежність протягом свого історичного шляху. У концепції наголошено на необхідності формування нового українця, що діє на основі національних та європейських цінностей, серед яких повага до національних символів (Герба, Прапора, Гімну України); участь у громадсько-політичному житті країни; повага до прав людини; верховенство права; толерантне ставлення до цінностей і переконань представників іншої культури, а також до регіональних та національно-мовних особливостей; рівність всіх перед законом; готовність захищати суверенітет і територіальну цілісність України (Концепція національно-патріотичного виховання, 2015).

2. *Організація системної діяльності педагогів-викладачів*, спрямованої на залучення майбутніх учителів до духовної скарбниці, на розвиток ціннісних орієнтацій, духовно-моральних якостей студентів та їх творчого потенціалу. Дослідники (О. Дубасенюк, М. Левшин, В. Луговий, Е. Помиткин та ін.) наголошують, що тільки заміна стихійної самоосвіти організованою та контрольованою системою навчальних занять здатна підвищити та зробити звичними духовно-моральні потреби. Основне завдання педагогічного колективу ЗВО – навчити молоду людину співчувати, співпереживати, прагнути творити добро, сформувати інтелігентну та високодуховну особистість (Дубасенюк, 2014). Тому важливо переорієнтувати завдання професійної освіти на розвиток духовності студентів та на дослідження категорії «духовність» у системі педагогічних наук. Крім того, звернути увагу педагогів-дослідників на визначення змісту, методів, засобів, технологій пошуку ефективних шляхів духовного розвитку особистості (Психолого-педагогічні засади, 2011).

Категорія «духовність майбутнього вчителя» тлумачиться в сучасній педагогічній науці як інтегративна професійно значуща якість особистості, що характеризується орієнтацією на духовні цінності культури в особистісному саморозвитку та міжособистісній взаємодії. До основних критеріїв сформованості цієї якості віднесено: культурну компетентність, представленість духовно-культурних цінностей в аксіологічному потенціалі особистості, емпатійність, цілепокладання у сфері духовного життя та включеність студента у духовно-практичну діяльність (Психолого-педагогічні засади, 2011). Отже, духовно-моральне виховання студентів закладу вищої педагогічної освіти слід спрямовувати на інтеграцію знань про цінності духовної культури, збагачення морально-духовних потреб, розширення досвіду духовного пізнання на основі активізації духовно-практичної діяльності та прагнення до морально-духовного самовдосконалення. Зміст процесу духовно-морального виховання майбутніх учителів має включати освітньо-виховні ресурси духовно-моральних надбань та

кращих досягнень духовної культури; соціокультурний потенціал освітнього середовища ЗВО, духовний саморозвиток і самовдосконалення особистості студента.

Для нашого дослідження надзвичайно актуальним є проєкт Українського католицького університету «Простір освітніх ініціатив», у межах якого було проведено дискусії з учителями у 10-ти містах України і оприлюднено звіт «Ціннісні засади Нової української школи очима вчителів». За результатами проєкту було встановлено перелік основних цінностей освітянської спільноти: гідність, рівність, справедливість, толерантне та культурне різноманіття, турбота, чесність, довіра, верховенство права, нетерпимість до корупції та фаворитизму, патріотизм, екологічно-етична цінність, соціальна відповідальність, лідерство та самореалізація, свобода (Савчинський, 2018).

3. *Залучення до процесу духовно-морального виховання засобів різних видів мистецтва*, наприклад духовної музики християнської (православної та католицької) традиції. Музичному мистецтву, як справедливо зазначає Л. Дашицька (2010), надається значення мало не найважливішої опори духовного розвитку людини – опори, яка майже автоматично веде до формування духовного світу. Музика доповнює наукове пізнання світу пізнанням емоційно-художнім і тим самим збагачує навчальний процес, значно розширює його виховні можливості. Ця особливість впливає з природи самої свідомості, з єдності в ній інтелекту, емоції, почуття. Музика формує емоційну сферу психіки, на підставі якої і виявляється естетично-оціночне ставлення до дійсності. Так, наприклад, сформовані музикою моральні почуття, як співчуття в горі, переживання печалі, світлої радості та інші, виховують людину, роблять її свідомість здатною до реальних переживань, а отже до емоційних оцінок дійсності саме в цьому спрямуванні. В оціночному ставленні до дійсності музика виявляє і стверджує вічні загальнолюдські цінності – істини, добра і краси. І на цій основі в цілісній системі педагогічної діяльності формуються моральні якості молоді (Дашицька, 2010).

Висновки і перспективи подальших досліджень. Отже, задля духовно-морального розвитку молоді вкрай необхідно, щоб учасники освітнього процесу були вмотивовані на утвердження таких груп цінностей:

- морально-етичні (гідність, рівність, справедливість, толерантність та культурне різноманіття, турбота, чесність, довіра);
- соціально-правові (верховенство права, нетерпимість до корупції та фаворитизму, патріотизм, екологічно-етична цінність, соціальна відповідальність);
- особистісно зорієнтовані (самореалізація, лідерство, свобода).

Мотиваційно-смысловими регуляторами духовно-морального розвитку кожного вчителя як соціально цінної особистості мають стати базові загальнолюдські духовні цінності (Віра, Надія, Любов), втілені в духовному ідеалі. Як влучно зазначає О.Отич, кожна з названих цінностей по-своєму переломлюються крізь призму особистості, визначаючи її спрямованість, і в процесі спільної діяльності суб'єктів освітнього процесу щодо створення й одухотворення виховного середовища трансформується в їхні особистісні якості, що визначають їх духовну індивідуальність (Отич, 2019).

Лише у цьому разі ми можемо засвідчити перетворення «людини освіченої» на «людину культурну, носія морально-духовних загальнолюдських і національних цінностей, що фактично й становить провідну мету виховання молоді.

Перспективи подальшого дослідження вбачаємо в пошуку практичних шляхів реалізації завдань духовно-морального розвитку майбутніх учителів, у моделюванні цілісної системи формування духовності покоління Z.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бех, І. Д. (2006). *Виховання особистості: сходження до духовності*. Київ, Україна: Либідь.
2. Білоусова, В. О. (1997). Теорія і методика гуманізації відносин старшокласників у позаурочній діяльності загальноосвітньої школи: монографія. К.: Вид-во ІЗМН, 192 с
3. Вишневецький, О. (1997). Концепція демократизації українського виховання. *Концептуальні засади демократизації та реформування освіти в Україні: Педагогічні концепції*. Київ: Школяр, С. 78–122.
4. Дашицька, Л. (2010). Моральне виховання школярів засобами музичного мистецтва. *Проблеми підготовки сучасного вчителя*. 1, 175 – 180.
5. Дем'янюк, Т. Д., Бех, І. Д., Байрамова, М. Г., Мельничук, Л. С. (2007). *Духовно-моральне виховання особистості : інноваційний підхід : навчально-методичний посібник*. Київ, Україна: Волинські обереги.
6. Дубасенюк, О. А. (2014). Духовно-моральне виховання студентської молоді. *Інноваційні підходи до виховання студентської молоді у вищих навчальних закладах : матеріали Міжнародної наук.-практ. конференції (м. Житомир, 22-23 травня 2014 р.) / за ред. О. А. Дубасенюк, В. А. Ковальчук*. 78 – 87.
7. *Жизнь во Христе: Нравственный катехизис*. Львов: Издательство Украинского Католического Университета, 2004. 174 с.
8. Концепція національно-патріотичного виховання в системі освіти України. Затверджена наказом Міністерства освіти і науки України № 641 від 16.06.2015. <https://mon.gov.ua/storage/app/uploads/public/5d5/279/7ca/5d52797ca746c359374718.pdf>
9. Москальова Л. Ю. (2011). Теоретико-методичні засади виховання у майбутніх учителів морально-етичної культури: автореф. дис. ... доктора пед. наук: 13.00.07 – теорія і методика виховання. Київ: Інститут проблем виховання НАПН України.
10. Москальова, Л. Ю. (2003). Характеристика основних структурних компонентів моральності особистості. Гуманізація навчально-виховного процесу: збірник наукових праць. Вип. XX, 113–115.

11. Національна доктрина розвитку освіти. Затверджено Указом Президента України від 17 квітня 2002 року. № 347/2002. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/347/2002>
12. Національна стратегія розвитку освіти в Україні на період до 2021 року. Затверджено Указом Президента України від 25 червня 2013 року № 344/2013. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/344/2013>.
13. Нова українська школа: концептуальні засади реформування загальної школи. URL : <http://nus.org.ua/wp-content/uploads/2017/07/konczepczyia.pdf>.
14. Отич, О., Отич, Д. (2019). Виховання як духовне преображення особистості в процесі одухотворення освітнього середовища. *Горизонт духовності виховання: колективна монографія* / The Horizon of Spirituality of Education: collective monograph. Заг. ред. Й. Кевішас та О. Отич. Вільнюс, Литва: Zuvedra.
15. Помиткін, Е. О. (2006). *Психологія духовного розвитку особистості*: монографія. Київ, Україна: Наш час.
16. Постовий, В. Г. (2005). Про концепцію національної ідеї та механізми її впровадження. *Педагогіка і психологія*. 1, 20–23.
17. Про освіту. Закон України № 2145-VIII. 2017. (в редакції від 02.04.2020). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>
18. Про повну загальну середню освіту. Закон України. №463-IX від 16.01.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/463-20>
19. *Психолого-педагогічні засади проектування інноваційних технологій викладання у вищій школі*: монографія / В. Луговий, М. Левшин, О. Бондаренко [та ін.] ; за заг ред. В. Андрущенко, В. Лугового. Київ: Педагогічна думка, 2011.
20. Савчинський Р. (2018). Ціннісні засади Нової української школи очима вчителів: за результатами проведених дискусій у 10-ти містах України. Інститут лідерства та управління УКУ. https://issuu.com/ilm_uou/docs/zvit_2018_1_66_06_07_2018
21. Стельмахович, М. Г. (1997). *Українська народна педагогіка*. Київ, Україна: Вид-во ІЗМН.
22. Ціннісні орієнтири сучасної української школи (2019). URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/Serpneva%20conferentcia/2019/Presentasia-Roman-Stesichin.pdf>
23. Шадриков, В. (1997). Духовность и творчество. *Основные современные концепции творчества и одаренности*. Москва: Мол. гвардия, 361 – 370.
24. Шевченко, Ю., Абламонова, В. (2015). Духовно-моральні цінності як основа духовного виховання молодших школярів. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. 7 (51), 476 – 485.

ESSENCE, CONTENT AND TASKS OF SPIRITUAL AND MORAL EDUCATION OF A FUTURE TEACHER PERSONALITY

Serhii Vitsko

Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Head of the Department of Methods of Teaching Sports and Pedagogical Disciplines
SHEI “Donbas State Pedagogical University”,
Sloviansk, Donetsk region, Ukraine
ORCID ID 0000-0002-7089-5482
dbwmrj@gmail.com

Andrii Makarenko

Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor

Department of Medical and Biological Foundations, Life Protection and Civil Protection, SHEI “Donbas State Pedagogical University”, Sloviansk, Donetsk region, Ukraine

Abstract The article is devoted to highlighting the role of higher education in the formation of the personality of the future teacher, in particular, reveals the essence, content and objectives of spiritual and moral education. Deterioration of moral relationships between people is manifested in the behavior of adults and youth. Therefore, the urgent requirement of the time is to return to the eternal values of mankind, to rethink the ideals that should lay the foundation of spirituality as the initial direction of further development of human civilization. The development of the spiritual qualities of the individual should become the main task of human existence and the ultimate goal of the functioning of the system of education and upbringing.

Currently, the term “moral education” is widely used, which in foreign science is understood as “moral development”. In Ukrainian pedagogy, there are several approaches to the interpretation of the essence of moral education. Anthropocentric, theocentric, sociocentric approaches to the interpretation of the essence of moral education are characterized. There are groups of values that young people should be motivated to adopt: moral and ethical (dignity, equality, justice, tolerance and cultural diversity, care, honesty, trust), social and legal (rule of law, intolerance of corruption and favoritism, patriotism, environmental and ethical value, social responsibility) and personality oriented (self-realization, leadership, freedom). Effective ways of spiritual and moral education are offered, among which: reliance on national achievements; organization of systematic activities of teachers, aimed at attracting future teachers to the spiritual treasury, the development of values, spiritual and moral qualities of students and their creative potential; involvement in the process of spiritual and moral education of various arts.

Key words: higher education; prospective teachers; spiritual values; spiritual and moral education.

REFERENCES

1. Bech, I.D. (2006). *Education of personality: ascent to spirituality*. Kyiv, Ukraine: Lybid.
2. Bilousova, V.O. (1997). *Theory and methods of humanization of relations of high school students in extracurricular activities of secondary school*. Kyiv: IZMN.
3. Vyshnevsky, O. (1997). *The concept of democratization of Ukrainian education. Conceptual principles of democratization and education reform in Ukraine: Pedagogical concepts*. Kyiv: Shkolyar, p. 78–122.
4. Dashytska, L. (2010). Moral education of schoolchildren by means of musical art. *Issues of modern teacher training*, 1, 175 - 180.
5. Demyaniuk, T.D., Bekh, I.D., Bairamova, M.G., Melnychuk, L.S. (2007). *Spiritual and moral education of the individual: an innovative approach*. Kyiv, Ukraine: Volynski oberehy.
6. Dubaseniuk, O.A. (2014). *Spiritual and moral education of student youth. Innovative approaches to the education of student youth in higher educational institutions: proceedings of the International scientific and practical. conference (Zhytomyr, May 22-23, 2014)*. Ed. O.A. Dubaseniuk, V.A. Kovalchuk. 78 - 87.
7. *Life in Christ: A Moral Catechism*. Lviv: Publishing House of the Ukrainian Catholic University, 2004. 174 p.
8. The concept of national-patriotic education in the education system of Ukraine. Approved by the Order of the Ministry of Education and Science of Ukraine № 641 dated 16.06.2015. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/uploads/public/5d5/279/7ca/5d52797ca746c359374718.pdf>
9. Moskalyova, L.Yu. (2011). *Theoretical and methodological principles of education of prospective teachers of moral and ethical culture*. (Extended abstract of PhD dissertation). Kyiv: National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine.

10. Moskalyova, L.Yu. (2003). Characteristics of the main structural components of personality morality. *Humanization of the educational process*, XX, 113–115.
11. National doctrine of education development. Approved by the Decree of the President of Ukraine of April 17, 2002. № 347/2002. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/347/2002>
12. National strategy for the development of education in Ukraine until 2021. Approved by the Decree of the President of Ukraine of June 25, 2013 № 344/2013. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/344/2013>.
13. The New Ukrainian school: conceptual principles of general school reform. URL: <http://nus.org.ua/wp-content/uploads/2017/07/konczepczyia.pdf>.
14. Otych, O. & Otych, D. (2019). Education as a spiritual transformation of the individual in the process of spiritualization of the educational environment. *Horizon of Spirituality of Education*. Ed. J. Kevishas and O. Otych. Vilnius, Lithuania: Zuvedra.
15. Pomytkin, E.O. (2006). *Psychology of spiritual development of personality: monograph*. Kyiv, Ukraine: Nash chas.
16. Postovyi, V.H. (2005). About the concept of the national idea and mechanisms of its implementation. *Pedagogy and psychology*, 1, 20–23.
17. On education. Law of Ukraine № 2145-VIII. 2017. (as amended on 02.04.2020). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>
18. On general secondary education. Law of Ukraine. №463-IX dated 16.01.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/463-20>
19. Luhovyi, V., Levshyn, M., Bondarenko, O. (2011). *Psychological and pedagogical principles of designing innovative technologies of teaching in higher school*. Kyiv: Pedagogical Thought.
20. Savchynskyi, R. (2018). *Values of the New Ukrainian School through the eyes of teachers: based on the results of discussions in 10 cities of Ukraine*. UCU Institute of Leadership and Management. https://issuu.com/ilm_ucu/docs/zvit_2018_1_66___06_07_2018
21. Stelmakhovych, M.H. (1997). *Ukrainian folk pedagogy*. Kyiv, Ukraine: IZMN Publishing House.
22. Values of the modern Ukrainian school (2019). URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/Serpneva%20conferentcia/2019/Presentasia-Roman-Stesichin.pdf>
23. Shadrykov, V. (1997). *Spirituality and creativity. Basic modern concepts of creativity and talent*. Moscow: Mol. guard, 361 - 370.
24. Shevchenko, Yu., Ablamonova, V. (2015). Spiritual and moral values as the basis of spiritual education of junior schoolchildren. *Pedagogical sciences: theory, history, innovative technologies*, 7 (51), 476–485.

Матеріали надійшли до редакції 14.04.2020 р.